

Małgorzata Durydiwka, mdurydiw@uw.edu.pl

Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski

Wiejski krajobraz osadniczy i możliwości jego wykorzystania w turystyce (na wybranych przykładach)

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, krajobraz kulturowy, krajobraz osadniczy, turystyka.

Abstrakt:

Obszary wiejskie są miejscem realizacji różnych form turystyki, przy czym ich atrakcyjność turystyczną rozpatrywano z reguły w kontekście środowiska przyrodniczego. Tymczasem coraz więcej turystów jest zainteresowanych dziedzictwem kulturowym wsi, którego najbardziej widocznym przejawem jest wiejski krajobraz osadniczy, definiowany jako agregat przestrzennego układu zabudowy oraz poszczególnych obiektów z uwzględnieniem ich tradycji architektonicznych [Wojciechowska 2003; Widawski 2011; Myga-Piątek 2012]. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie różnych sposobów wykorzystania wiejskiego krajobrazu osadniczego (i jego poszczególnych składowych) w turystyce. Bazując na czterech przykładach – wsie Holašovice (Czechy) i Swołowo (Polska) oraz *casas rurales* w Hiszpanii i Szlak Architektury Drewnianej w Małopolsce – i nawiązując do nomenklatury przyjętej przez W. Andrejczuka [2010], zaprezentowano wykorzystanie wiejskiego krajobrazu osadniczego w kategoriach źródła walorów kulturowych (poszczególne obiekty) bądź syntetycznego waloru kulturowego (układ ruralistyczny wraz z poszczególnymi elementami zabudowy) oraz w kategoriach środowiska rozwoju turystyki, czyli wykorzystania jego elementów jako składowych zagospodarowania turystycznego.

Wprowadzenie

Obszary wiejskie – niezależnie od kryterium ich wydzielenia – stanowią pokaźny odsetek powierzchni większości krajów. Coraz częściej, w wyniku transformacji gospodarczej, stają się obszarami wielofunkcyjnymi, a jedną z ważnych funkcji w ich rozwoju społeczno-gospodarczym może stanowić turystyka.

Powszechnie uważa się, że obszary wiejskie są atrakcyjne dla turystów ze względu na walory przyrodnicze. Tymczasem w wielu krajach i regionach świata odznaczają się one także dużą atrakcyjnością kulturową, rozumianą, jako „właściwości obszaru lub miejscowości wynikające z zespołu cech kulturowych, które wzbudzają zainteresowanie i przyciągają turystów” [Kowalczyk 2012, s. 30]. Atrakcyjność ta jest implikacją uwarunkowań historycznych i przejawia się w pewnej odmienności, a także różnorodności układów ruralistycznych, form architektonicznych w budownictwie sakralnym i świeckim, zwyczajów, obrzędów czy – najogólniej mówiąc – krajobrazu kulturowego obszarów wiejskich [Durydiwka 2011, s. 37].

Jak podkreśla W. Andrejczuk [2010, s. 19], turystyka jest przestrzennie powiązana z krajobrazem, bądź to poprzez eksplorację krajobrazu jako całości lub jego składowych, bądź poprzez oddziaływanie na krajobraz, stając się w ten sposób czynnikiem jego przemian. Jednocześnie cytowany autor – w ramach relacji między krajobrazem i turystyką – wyróżnia cztery zasadnicze aspekty [Andrejczuk 2010, s. 19]:

- krajobraz jako walor turystyczny,
- krajobraz jako źródło walorów turystycznych,
- krajobraz jako środowisko rozwoju turystyki,
- krajobraz jako obiekt oddziaływania turystyki.

W niniejszym opracowaniu zajęto się fragmentem krajobrazu kulturowego wsi, jakim jest wiejski krajobraz osadniczy. Zatem celem opracowania jest przedstawienie – na wybranych przykładach – możliwości wykorzystania wiejskiego krajobrazu osadniczego i jego składowych w turystyce. Nawiązując do nomenklatury przyjętej przez W. Andrejczuka [2010, s. 19-22], wiejski krajobraz osadniczy jest w przedkładanym tekście traktowany w kategoriach walorów turystycznych oraz środowiska rozwoju turystyki. Przy czym w kategoriach walorów turystycznych, jest on rozpatrywany nie tylko jako środowisko, w którym występują różne obiekty stanowiące atrakcje turystyczne (krajobraz jako źródło walorów turystycznych), ale także ujmowany całościowo jako „wartość sama w sobie” i opisywany takimi charakterystykami jak: egzotyczność, unikatowość, typologiczna odrębność, różnorodność *etc.* Stanowi więc jako całość syntetyczny walor turystyczny [Myga-Piątek 2016, s. 51]. W kategorii środowiska rozwoju turystyki, jest zaś traktowany jako przestrzeń, w której rozwija się turystyka. Zatem jest pojmowany nie tylko w kontekście walorów, ale także zagospodarowania turystycznego. Jednocześnie – jak zauważa W. Andrejczuk [2010, s. 22] – „w aspekcie środowiskowym, krajobraz też determinuje turystykę typologicznie”, warunkując jej różne formy.

Krajobrazy kulturowe – definicje i klasyfikacje

„Krajobraz” – to jeden z podstawowych terminów stosowanych w geografii, przy czym w literaturze przedmiotu przyjmuje się z reguły podział na krajobrazy przyrodnicze (ang. *natural landscapes*) i antropogeniczne (ang. *anthropogenic landscapes*). U. Myga-Piątek [2012, s. 56] określa krajobrazy naturalne⁴⁵ jako „wykształcone bez udziału człowieka geosystemy, które wskutek rozrastania się ekumeny ulegały stopniowej antropogenizacji”, natomiast krajobrazy antropogeniczne – jako grupę heterogeniczną, obejmującą wszelkie formy krajobrazu przekształconego przez człowieka. Zatem – zdaniem cytowanej autorki – należą do niej zarówno krajobrazy ukształtowane w celu pełnienia określonej funkcji społeczno-gospodarczej, czyli krajobrazy kulturowe⁴⁶, jak również krajobrazy antropiczne (zdegradowane), czyli powstałe w wyniku zainicjowanych, ale niezamierzonych przez człowieka procesów i zdarzeń szkodliwych dla środowiska przyrodniczego [Myga-Piątek 2012, s. 57].

KRAJOBRAZY PRZYRODNICZE		KRAJOBRAZY ANTROPOGENICZNE	
NATURALNE	quasikulturowe	KULTUROWE	ANTROPICZNE
pierwotne, seminaturalne		rolnicze, pasterskie, osadnicze wiejskie, osadnicze miejskie, gospodarki leśnej, górnictwo, przemysłowe, turystyczne, religijne itd.	zdegradowane

Ryc. 1. Wzajemne relacje krajobrazu przyrodniczego i antropogenicznego

Źródło: opracowanie na podstawie Myga-Piątek [2012, s. 58].

⁴⁵ Określane są też mianem pierwotnych – dla podkreślenia stanu ich zachowania w formie pierwotnej (dziewiczej), lub krajobrazów przyrodniczych, co – zdaniem autorki – nie jest najlepszym rozwiązaniem z racji występowania np. krajobrazów rolniczych (pola uprawne, łąki itd.), które mają charakter przyrodniczy, ale zostały ukształtowane przez człowieka.

⁴⁶ Niektórzy autorzy traktują synonimicznie pojęcia krajobrazu kulturowego i antropogenicznego. Wprawdzie U. Myga-Piątek [2012, s. 57] uważa, że nie jest to do końca jest słuszne z racji występowania krajobrazu kulturowego także o charakterze przyrodniczym (np. rolniczy) oraz nieuznawania krajobrazu antropicznego za krajobraz kulturowy. Wydaje się jednak, iż w tej kwestii można wdać się w polemikę z cytowaną autorką.

Czym zatem jest krajobraz kulturowy? Najczęściej jest rozumiany jako „zbiór elementów dziedzictwa kulturowego i współczesnych wartości” [Kostarczyk, Parteka 1989, s. 27]. Nieco szerszą definicję krajobrazu kulturowego przyjął F. Plit [2011, s. 85], według którego jest to „nie tylko syntetyczny zapis różnorodności obecnych kultur i tego, co na danym terenie pozostawiły kultury wcześniejsze, ale też stosunku obecnych i minionych społeczeństw do przyrody oraz – pośrednio – poprzez przyrodnicze uwarunkowania działalności człowieka, informacja o zróżnicowaniu środowiska przyrodniczego i jego oddziaływań”. Tak określony krajobraz kulturowy nawiązuje do definicji zaproponowanej w 1938 r. przez B. Zaborskiego i A. Wrzoska, którzy rozpatrywali go jako „efekt długotrwałych procesów historycznych rozgrywających się w «zakodowanej» przez naturę matrycy krajobrazu przyrodniczego” [Myga-Piątek 2012, s. 48]. Jest więc to krajobraz „przekształcony przez człowieka w wyniku rozwoju cywilizacyjnego. Stanowi on ewolucyjne następstwo krajobrazów pierwotnych (przyrodniczych – różniących się strefowo i piętrowo) jakie istniały na Ziemi do czasów neolitu”, a których rozwój przestrzenny i jakościowy postępował w miarę „narastających umiejętności i możliwości człowieka w stosunku do wykorzystywania i przeobrażania środowiska” [Myga-Piątek 2010, s. 96]. Zatem obecnie w różnych regionach współistnieją różne typy krajobrazów kulturowych, odznaczające się m.in. odmienną genezą, stopniem przekształcenia, dynamiką przeobrażeń oraz czynnikami modelującymi [Myga-Piątek 2010, s. 96-97].

Krajobraz kulturowy jest pojęciem złożonym i dość pojemnym, dlatego też w jego ramach wyróżnia się różne kategorie. B. Włodarczyk [2009, s. 90], biorąc pod uwagę charakter zagospodarowania, wyróżnia krajobraz wiejski, miejski i podmiejski, zaś uwzględniając dominujący charakter działalności człowieka – krajobrazy rolnicze, przemysłowe i turystyczne. Z kolei U. Myga-Piątek [2012, s. 100-163] dzieli krajobrazy kulturowe na dziewięć zasadniczych typów funkcjonalnych:

- krajobrazy rolnicze i pasterskie,
- krajobrazy osadnicze,
- krajobrazy gospodarki leśnej,
- krajobrazy górnicze,
- krajobrazy przemysłowe,
- krajobrazy poeksploatacyjne,
- krajobrazy turystyczne i rekreacyjne,
- krajobrazy religijne i sakralne,
- pozostałe typy funkcjonalne krajobrazów kulturowych (np. wojskowe, sportowe, transportowe itp.).

Jak zauważa cytowana autorka, „chronologicznie najstarsze krajobrazy były kształtowane przez cywilizacje rolnicze” [Myga-Piątek 2012, s. 100]. Jednakże wraz z tzw. rewolucją rolniczą – a zatem opanowaniem uprawy większości roślin uprawianych współcześnie, chowu zwierząt, wynalezieniem pługa drewnianego i zastosowaniem siły pociągowej bydła oraz opanowaniem różnych technik nawadniania – nastąpiło przejście od rolnictwa wędrownego do rolnictwa stacjonarnego. Można zatem przyjąć za P. Dudzik-Deko [2015, s.72], że głównym motorem kształtowania krajobrazu kulturowego stało się osadnictwo, przy czym było ono uzależnione od wielu czynników zewnętrznych, głównie przyrodniczych (np. występowanie wody, rodzaj gleby, ukształtowanie terenu, warunki klimatyczne).

W kontekście rozważań dotyczących obszarów wiejskich słusznym wydaje się uwypuklenie uwarunkowań środowiska przyrodniczego w definicji krajobrazu kulturowego. Stanowią one bowiem czynnik decydujący o charakterze przekształceń tegoż środowiska na potrzeby działalności gospodarczej (początkowo głównie rolniczej i rybackiej, a później także innych, w tym turystycznej). T. Jędrysiak [2010, s. 34], analizując uwarunkowania dla rozwoju turystyki na obszarach wiejskich w Polsce, określił krajobraz jako zbiór „elementów przyrody powiązanych ze sobą i stanowiących pewną całość, co znajduje odbicie

w określonym sposobie jego funkcjonowania”. W takim rozumieniu elementami wiejskiego krajobrazu kulturowego są zatem m.in. [na podstawie: Jędrysiak 2010, s. 34]:

- tereny zielone: lasy, pola, zadrzewienia śródpolne, łąki, pastwiska, sady, winnice, ogrody, parki wiejskie;
- ciek i zbiorniki wodne: źródła, strumienie, potoki, rzeki, stawy, jeziora, kanały, mokradła;
- system dróg: ulice, aleje, place, drogi polne, rozstaje, szlaki kolejowe;
- zabudowa: układy ruralistyczne, a także pojedyncze zagrody, dwory, folwarki, młyny, wiatraki, kuźnie – z ich charakterystyczną architekturą;
- miejsca kultu i pamięci: świątynie, kapliczki, krzyże przydrożne, klasztory, cmentarze, pomniki, miejsca historyczne;
- budowle inżynierskie: mosty, wiadukty, zapory wodne, śluzy, stacje kolejowe.

W przypadku obszarów wiejskich, z punktu widzenia turystów, interesujące mogą być nie tylko same wsie (nieraz bardzo malownicze z racji położenia, charakteru zabudowy, zabytkowych obiektów, celebrowania świąt i tradycji itp.), ale również krajobrazy związane z rolniczą działalnością człowieka [Kowalczyk, Durydiwka 2004, s. 26].

Wiejski krajobraz osadniczy i jego atrakcyjność turystyczna

Obszary wiejskie są miejscem realizacji różnych form turystyki, przy czym ich atrakcyjność turystyczną rozpatrywano z reguły w kontekście środowiska przyrodniczego. „Tymczasem – jak zauważa J. Przybyś [2008, s. 88] – wieś w dużej mierze zawdzięcza trwające od dwu stuleci zainteresowanie turystów właśnie swojej odrębności kulturowej, czy też, powiązanym z nią, specyficznym cechom przyrodniczym i przestrzennym”. Również J. P. Piotrowski i W. Idziak [2001, s. 7] podkreślają, że „coraz liczniejsi turyści interesują się kulturą wsi”. Według G. Shaw’a i A. M. Williamsa [1996, za: A. Kowalczykiem 2000, s. 98], głównymi elementami kultury przyciągającymi turystów są: wyroby rękodzieła, obyczaje, historia danego regionu, architektura, miejscowe potrawy, sztuka i muzyka, życie codzienne mieszkańców, ich religia, język oraz stroje. Obszary wiejskie są zatem coraz częściej miejscem realizacji różnych form turystyki kulturowej⁴⁷ definiowanej jako „zespół zachowań turystów związanych z ich autentycznym zainteresowaniem dziedzictwem kulturowym” [Kowalczyk 2008, s. 13]. Przy czym, jak podkreśla B. Barbier [2005, s. 96], dziedzictwo kulturowe może być pojmowane w dwojaki sposób:

- dziedzictwo sensu *stricto*, obejmujące zabytki i dzieła sztuki,
- dziedzictwo w ujęciu *largo*, czyli uwzględniające takie elementy jak: życie codzienne, nauka i technika (fabryki, urządzenia), środowisko geograficzne (krajobrazy i ich interpretacje, sposoby użytkowania przestrzeni dawniej i dziś), literatura poświęcona różnym regionom, tradycje kulinarne itp.

Z kolei J. Wojciechowska [2003, za: Widawski 2011, s. 23] wyróżnia w ramach dziedzictwa kulturowego obszarów wiejskich:

- krajobraz przyrodniczy – od naturalnego po rolniczy (harmonijny lub dysharmonijny),
- krajobraz osadniczy – od układu przestrzennego wsi przez zagrody i budynki inwentarskie, obiekty architektury sakralnej, dwory i pałace, tzw. małą architekturę (np. kapliczki i krzyże przydrożne) po skanseny i izby pamiątkowe,
- tradycje związane ze sposobem wytwarzania (np. sposób uprawy, tradycyjne potrawy i przetwory, tradycje rzemieślnicze i sztuka ludowa),
- zwyczaje i obrzędy, gwary i dialekty, legendy.

⁴⁷ Szerokiego przeglądu definicji turystyki kulturowej dokonał A. Mikos von Rohrscheidt [2008a, 2008b].

W kontekście uwarunkowań turystyki kulturowej na obszarach wiejskich ważną rolę przypisuje się krajobrazom kulturowym i ich zróżnicowaniu. Jednym z funkcjonalnych typów krajobrazów kulturowych – wydzielonych przez U. Myga-Piątek [2012, s. 119] – są krajobrazy osadnicze. Wiejski krajobraz osadniczy „tworzy kompleks złożony z wykształconej w procesie historycznym i zorganizowanej przestrzennie zabudowy (siedliska) – oraz powiązanych funkcjonalnie i topograficznie rozłogów pól” [Myga-Piątek 2012, s. 119], przy czym na potrzeby niniejszego opracowania wiejski krajobraz osadniczy traktowany jest jako agregat przestrzennego układu zabudowy oraz pojedynczych obiektów z uwzględnieniem tradycji architektonicznych [Wojciechowska 2003; Widawski 2011; Myga-Piątek 2012].

Silny związek osadnictwa wiejskiego z warunkami przyrodniczymi oraz uwarunkowania historyczne sprawiły, że wiejskie krajobrazy osadnicze charakteryzują się ogromną różnorodnością. W skali świata możemy wymienić tak odmienne pod względem rozplanowania przestrzennego i cech architektonicznych wiejskie krajobrazy osadnicze, jak np.:

- charakterystyczne dla pogranicza słowiańsko-germańskiego wsie placowe typu okolnica i owalnica,
- osadnictwo typu *bocage* we Francji czy na Wyspach Brytyjskich,
- *clachan* – reliktowe formy osadnictwa skupionego w Szkocji i Irlandii,
- charakterystyczne dla andaluzyjskich obszarów górskich tzw. *pueblos blancos*,
- pochodzące z XVIII-XIX w. osadnictwo rozproszone typu farmerskiego w USA,
- argentyńskie estancje (hiszp. *estancia*),
- wioski ludów Ndebele w RPA ze złożonym układem podwórek i dziedzińców odzwierciedlającym hierarchię społeczną w obrębie poszczególnych rodzin i całej wspólnoty.

Odróżniają się one nie tylko stopniem rozproszenia zabudowy, kształtem siedliska wsi (nawsia), ale także – a z punktu widzenia atrakcyjności dla turystów, może przede wszystkim – cechami architektonicznymi. Wioski o zwartej zabudowie z białymi domami w formie sześcianów charakterystyczne dla andaluzyjskiej Serranía de Ronda znacznie odróżniają się od szachulcowych domów na Pomorzu, a drewniana zabudowa wiosek Podlasia różni się od tradycyjnych japońskich ryglowych domów z przesuwanymi drzwiami. Wyraźne różnice da się też zaobserwować w osadnictwie rozproszonym. Inne cechy architektoniczne są charakterystyczne dla argentyńskiej estancji czy urugwajskiej hacjendy, a inne dla burgundzkiego osadnictwa typu *bocage* czy amerykańskiego osadnictwa farmerskiego.

Rozpatrując wiejskie krajobrazy osadnicze z punktu widzenia atrakcyjności turystycznej, ważne jest nie tylko przestrzenne rozplanowanie siedliska wsi czy oryginalna architektura. Obie te cechy często są odzwierciedleniem uwarunkowań przyrodniczych (np. kształt siedliska zależy od ukształtowania terenu, a cechy architektoniczne – m.in. od warunków klimatycznych oraz dostępnego materiału budulcowego) oraz historycznych i gospodarczych regionu (np. w Apulii wiejskie domy zwane *trulli* były budowane z łupków wapiennych bez zaprawy by uniknąć płacenia wysokich podatków⁴⁸) i wzajemnie się uzupełniają, kształtując wrażenia estetyczne.

⁴⁸ Zgodnie z prawem obowiązującym w Królestwie Neapolu w XIV-XV w., od każdego nowo wybudowanego, muranego domu pobierany był wysoki podatek. Konstrukcja domów *trullo* pozwalała na szybki ich demontaż, a tym samym udowodnienie, że budynek nie został ukończony.

Sposoby wykorzystania wiejskiego krajobrazu osadniczego w turystyce

Wiejski krajobraz osadniczy jako całość lub jego elementy są najczęściej rozpatrywane w kategoriach walorów i atrakcji turystycznych⁴⁹, co w kontekście rosnącego zainteresowania dziedzictwem kulturowym obszarów wiejskich nie wzbudza zdziwienia. Należy jednak zdawać sobie sprawę, że obiekty budownictwa wiejskiego są też wykorzystywane jako elementy zagospodarowania turystycznego, zwłaszcza bazy noclegowej. Poniżej przedstawiono przykłady różnych sposobów wykorzystania krajobrazu osadniczego wsi w turystyce.

Przykład 1: Wieś Holašovice w południowych Czechach

Holašovice – położone ok 15 km na zachód od Czeskich Budziejowic – to przykład bardzo dobrze zachowanej tradycyjnej wsi środkowoeuropejskiej, w której na średniowiecznym planie zachowały się XVIII- i XIX-wieczne zabudowania w stylu wiejskiego baroku (ang. *rustic Baroque style* lub *folk Baroque style*) o charakterystycznych kolorowych elewacjach frontowych ze szczytami o białej dekoracji stiukowej. Należy dodać, że przykładów podobnych rozwiązań architektonicznych jest w Południowych Czechach bardzo wiele, Hološovice są jednakże jedyną miejscowością z zachowanym układem ruralistycznym. Po pierwsze, wieś zachowała charakter wsi placowej o zabudowie zwartej. Domy są bowiem rozmieszczone wokół owalnego placu, którego część zajmuje staw (ryc. 2). Po drugie, zachowany został, pochodzący z pierwszej połowy XIX wieku, układ domów mieszkalnych w powiązaniu z zabudowaniami gospodarczymi, z charakterystycznymi łukowatymi bramami wjazdowymi (ryc. 3).

Wieś została założona w połowie XIII wieku, a od 1292 r. do 1848 r. należała do klasztoru cystersów w Wyższym Brodzie (cz. Vyšší Brod) przy granicy z Austrią. Epidemia dżumy w latach 1520-1522 wytrzebiła ludność miejscową, stając się jednocześnie przyczyną napływu osadników z Austrii i Bawarii, których potomkowie zachowali swą odrębność etniczną [David, Soukup 2000, s. 49-50]. Pomimo wysiedlenia ludności pochodzenia niemieckiego w 1945 r. i zasiedlenia wsi przez ludność narodowości czeskiej, Hološovice nie straciły swojego przestrzenno-architektonicznego charakteru. Dzięki temu w 1998 r. zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO. Ochroną konserwatorską objętych jest łącznie ponad 120 budynków [<https://poznajczechy.wordpress.com/2014/07/30/czeskie-zabytki-unesco-cz-1-holaszovice-holasovice>, 15.10.2016].

Ryc. 2. Hološovice – układ przestrzenny wsi w kształcie owalnicy
Źródło: <http://pl.czech-unesco.org/holasovice/galeria-zdjec/?photoID=19> (3.11.2016).

⁴⁹ Szerzej na temat różnic znaczeniowych między terminami „walor turystyczny” i „atrakcja turystyczna” pisze A. Kowalczyk [2012].

Holašovice nie są skansenem. Do dziś funkcjonuje 17 gospodarstw ze stodołami oraz oborami, kuźnia, dwie karczmy i mała kaplica św. Jana Nepomucena [www.czech-tourism.com/pl/c/holasovice-unesco, 7.10.2016]. Wraz z rozwojem zainteresowania wśród turystów tą unikatową miejscowością, znacznie zwiększył się zakres usług. Powstało Centrum Informacji z miejscami parkingowymi oraz uruchomiono sprawnie działającą stronę internetową (<http://www.holasovice.eu>) z informacjami o samej miejscowości, jej historii, różnych wydarzeniach, a także możliwościach zakwaterowania i wyżywienia. Informacje są podane w języku czeskim i angielskim z możliwością tłumaczenia na francuski, niemiecki, włoski, polski, rosyjski i hiszpański⁵⁰.

Ryc. 3. Holašovice – domy w stylu wiejskiego baroku

Źródło: <http://pl.czech-unesco.org/holasovice/galeria-zdjec/?photoID=0> (3.11.2016).

Ryc. 4. Holašovice – ogródek restauracji „Špejchar u Vojty”. Restauracja oraz pensjonat mieszczą się w zabytkowym budynku z 1857 r.

Źródło: www.holasovice.cz/Galerie.php (3.11.2016).

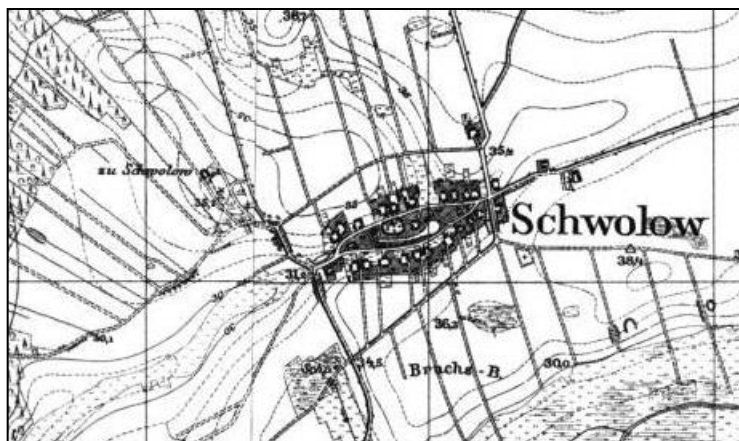
⁵⁰ Tłumaczenie odbywa się z wykorzystaniem internetowych programów do tłumaczeń, co sprawia, iż nie są one dokładne.

Holašovice – to typowa miejscowość o funkcji krajoznawczej, a więc pobytu turystów zwykle ograniczają się do kilku godzin. Tylko nieliczni decydują się na nocleg. Tym niemniej w miejscowości funkcjonują obiekty noclegowe, dysponujące łącznie miejscami dla około 40 osób. Są to: niewielki pensjonat utworzony w budynku z 1857 r., odrestaurowany zabytkowy zajazd (cz. *hostinec*, ang. *inn*) oraz kwatery prywatne. Działają też dwie restauracje. Pierwsza z nich powstała w odrestaurowanym spichlerzu i dysponuje 110 miejscami w sali, 35 miejscami w barze i 50 – w ogrodzie. Druga dysponuje 60 miejscami i działa sezonowo (od kwietnia do końca października). Obie mają charakter tradycyjnych gospód (cz. *stylová hospoda*, ang. *stylish pub*) i specjalizują się w daniach regionalnych. Ponadto w jednej z zagród utworzono prywatne muzeum, w którym można zobaczyć jak wyglądało życie na wsi i sposób prowadzenia gospodarstwa do połowy XX wieku, a w działającym warsztacie garncarskim można zamówić wykonanie oryginalnego garnka, dzbanka, kubka lub tabliczki na drzwi z imieniem i nazwiskiem i tradycyjnymi południowoczeskimi motywami zdobniczymi. Warto też dodać, że pod koniec lipca w Holašovicach odbywa się 3-dniowy festyn ludowy *Selské slavnosti*, którego głównym celem jest prezentacja rzemiosła ludowego z różnych regionów Czech i Słowacji [http://www.holasovice.eu, 15.10.2016].

Przykład 2: Swołowo – czyli stolica „Krainy w kratę”

Swołowo – to wieś leżąca na Pomorzu Środkowym, kilkanaście kilometrów na północny zachód od Słupska. Jest jedną z najstarszych wsi w regionie słupskim. Pierwsze pisemne wzmianki o jej istnieniu pochodzą z 1230 r., kiedy sławieński książę Racibor nadał ją zakonowi Joannitów sprowadzonemu do Starego Sławna. Jej przekazanie zakonowi wiązało się też ze zmianą prawną – wieś funkcjonująca na tzw. prawie rodzimym (polskim) zaczęła funkcjonować na prawie niemieckim, czyli stała się wsią czynszową. W kolejnych okresach wieś należała do szlachty pomorskiej (m.in. do rodów von Below, von Schwave), a następnie przeszła pod Zarząd Dóbr Królewskich w Słupsku. Pod koniec XVIII wieku zniesiono większość obciążeń pańszczyźnianych, a około 1820 r. – na mocy tzw. reformy uwłaszczeniowej Steina, która m.in. objęła tereny Pomorza Środkowego – przekształcono dziedziczne prawo użytkowania gospodarstw w prawo własności. Dzięki tym reformom, od połowy XIX wieku obserwowany był intensywny rozwój wsi pomorskich, w tym także Swołowa, przejawiający się m.in. rozwojem zabudowy. Pod koniec lat 30. XX wieku w Swołowie mieszkało ponad 300 osób w ponad 50 budynkach mieszkalnych. We wsi funkcjonowała szkoła, kościół ewangelicki, towarzystwo oszczędności i pożyczek, straż pożarna, spółdzielnia mleczarska, sklep, dwa wiatraki, kuźnia oraz zakłady rzemieślnicze: szewski i stolarski [http://muzeum.swolowo.pl/swolowo_historia.html, 4.11.2016].

Podczas II wojny światowej Swołowo nie zostało zniszczone, natomiast po wojnie, ze względu na zmianę granic Polski, zostało zasiedlone przez osadników polskich, wywodzących się głównie z terenów kielecczyzny, białostoczczyzny, rzeszowszczyzny oraz dawnych kresów wschodnich [http://muzeum.swolowo.pl/swolowo_historia.html, 4.11.2016].

Ryc. 5. Mapa Swołowa z okresu międzywojennego XX wieku

Źródło:

http://muzeum.swolowo.pl/swolowo_historia.html (4.11.2016).

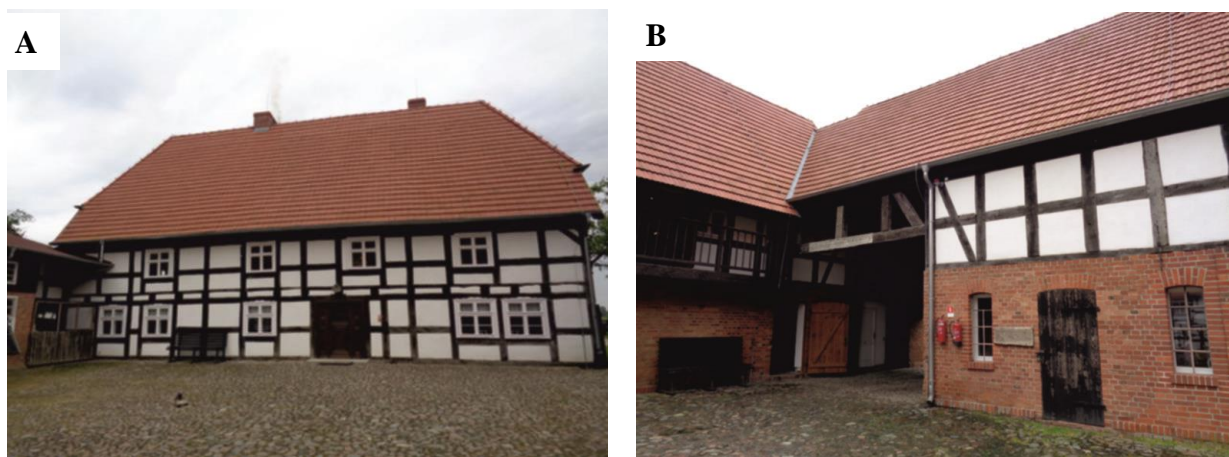
Niewątpliwym atutem Swołowa – z punktu widzenia dziedzictwa historycznego – jest dobrze zachowany średniowieczny układ przestrzenny wsi w kształcie owalnicy (ryc. 5). Zagrody wiejskie ulokowane były wokół wrzecionowatego placu, który w okresie średniowiecza pełnił funkcję pastwiska użytkowanego przez całą wspólnotę wiejską. W XIX wieku wewnątrz placu zostało częściowo zabudowane niewielkimi budynkami tzw. zagrodników, chałupników oraz rzemieślników. Z kolei dzięki spiętrzeniu wód strumienia przepływającego przez wieś, powstał staw, który pełnił funkcje gospodarcze i rekreacyjne. Atutem Swołowa są też dobrze zachowane czworoboczne zagrody, odznaczające się charakterystycznym rozplanowaniem, w którym budynek mieszkalny położony jest w głębi, zwrócony frontem do drogi, po obu jego stronach znajdowały się budynki inwentarskie, zaś całość była oddzielona od drogi budynkiem bramnym, a także typowa dla Pomorza architektura oparta na tzw. budownictwie szachulcowym (tzw. „mur pruski”). W Swołowie zachowało się około 70 budynków o konstrukcji szachulcowej (ryglowej) z charakterystycznymi czarnymi belkami i białymi wypełnieniami [<http://www.slupsk.pl/muzeum-kultury-ludowej-pomorza-w-swolowie-40853>, 4.11.2016]. Dopełnienie estetyki zagród stanowią dwu- i czterospadowe oraz naczółkowe dachy pokryte dachówką [Ruszczyk 2009, s. 408].

Ryc. 6. Swołowo – jedna z zabytkowych zagród
Źródło: fot. autorki (czerwiec 2016).

Ze względu na unikatowy charakter, Swołowo już w latach 70. i 80. XX stulecia było przedmiotem zainteresowania etnografów. W latach 80. i 90. pracownicy Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku sporządzili dokumentację historyczną dla poszczególnych obiektów oraz dokumentację ruralistyczną wsi, w której Swołowo zostało uznane za jedną z najpiękniejszych i najwartościowszych wsi w dawnym województwie słupskim i w której postulowano objęcie wsi całkowitą ochroną konserwatorską i utworzenie w niej skansenu *in situ*. Dzięki środkom pozyskanym w ramach programu PHARE Tourin II, m.in.: opracowano studium krajobrazowe, zagospodarowano otoczenie stawu, a także wykonano tablice opisujące historię i architekturę poszczególnych zagród, zorganizowano szkolenie i pokaz sposobów remontu budynków szachulcowych, dofinansowano zakup materiałów budowlanych dla części mieszkańców oraz wydano materiały promocyjne [http://muzeum.swolowo.pl/swolowo_swolowo_dzis.html, 4.11.2016]. W 1997 r. Swołowo

zyskało miano stolicy „Krainy w kratę” (ang. “The Checked-Houses Region”)⁵¹ i tym samym rozpoczął się proces prac odtworzeniowych, którego pierwszy etap zakończył się oddaniem w 2008 r. dla zwiedzających muzealnej Zagrody Albrechta⁵², która w 2002 r. została przejęta przez Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku i zrekonstruowana dzięki środkom Unii Europejskiej pozyskanym w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego w latach 2004-2006. Natomiast w okresie 2007-2013 – dzięki środkom pozyskanym w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego – prowadzono działania mające na celu rozbudowę filii Muzeum Pomorza Środkowego w Swołowie. W wyniku rekonstrukcji, a w niektórych przypadkach też translokacji obiektów i adaptacji ich na cele turystyczne, stworzono nowoczesne Muzeum Kultury Ludowej Pomorza, oceniane przez członków społeczności TripAdvisor jako doskonałe lub bardzo dobre.

Ryc. 7. Muzealna zagroda Albrechta: A – Chałupa bogatego chłopa pomorskiego z początku XX wieku, B – Budynek bramny i obora (z lewej) mieszcząca na piętrze sale wystawowe
Źródło: fot. autorki (czerwiec 2016).

Muzeum Kultury Ludowej Pomorza w Swołowie – określane często jako jeden z najnowocześniejszych w Polsce skansenów – nie tworzy zwartego kompleksu. Składa się nań 15 obiektów muzealnych zlokalizowanych w dwóch miejscach wsi. Starszą część muzeum stanowi zagroda Albrechta, na którą obecnie składają się:

- chałupa bogatego chłopa pomorskiego z początku XX wieku prezentująca w dwóch pokojach tradycyjne wyposażenie domu wiejskiego. Na pierwszym piętrze jest sala kinowo-konferencyjna (30 osób) oraz pokoje gościnne oferujące 4 miejsca noclegowe;
- obora z tzw. żywą zagrodą prezentująca hodowlę kur zielononózek oraz gęsi i owiec pomorskich. Zwierzęta te są przedstawicielami ras specjalnie przystosowanych do tutejszych warunków klimatycznych i jako takie zostały objęte programem ochrony genetycznej [*Swołowo – nowoczesny skansen...* 2014]. Na pierwszym piętrze mieszczą się sale wystawowe, w których zaprezentowano m.in. fotografie dokumentujące prace prowadzone przy tworzeniu tejże zagrody muzealnej, sprzęty kuchenne i informacje o tradycjach żywieniowych na obszarze Pomorza Środkowego

⁵¹ Symetryczny układ konstrukcji szkieletowej oraz gliniane wypełnienia bielone wapnem nadają budynkom efekt przypominający kratownicę. Stąd też obszar, na którym zachowały się duże skupiska tego typu zabudowy określono mianem „Krainy w Kratę”.

⁵² Rodzina Albrechtów zamieszkiwała ten obszar od połowy XVII wieku i należała do bardziej zamożnych. Dokumenty archiwalne pokazują, że w 1910 r. zagroda ta składała się z ośmiu budynków (dom mieszkalny, stodoła ze stajnią, budynek bramny, budynek z piwnicą, szopa na drewno oraz budynek dla robotników ze stodołką) [<http://www.slupsk.pl/muzeum-kultury-ludowej-pomorza-w-swolowie-40853>, 4.11.2016].

- (z uwzględnieniem różnic między kuchnią dworską i chłopską) oraz wystawę poświęconą browarnictwu;
- stodoła z ekspozycją maszyn i narzędzi rolniczych oraz sprzętu używanego do prac gospodarskich;
 - budynek bramny stanowiący część administracyjną;
 - ogród ze starymi drzewami o cechach pomnikowych oraz małą estradą wykorzystywaną m.in. podczas prezentacji zespołów folklorystycznych;
 - „Gospoda pod Wesołym Pomorzaniem”⁵³ z ponad 40 miejscami konsumpcyjnymi, serwująca dania kuchni regionalnej.

Nowsza część muzeum składa się z 10 obiektów o różnym charakterze: stolarnia, stodoła bogatego pomorskiego chłopa, stodoła zagrodnika, budynek gospodarczy z piecem chlebowym, budynek gospodarczy z lodownią, dom zagrodnika, dom chlebowy, kuźnia, remiza i informacja turystyczna. W obiektach tych obok klasycznych ekspozycji prezentujących np. tradycje tkactwa (stodoła zagrodnika) czy wyposażenia kuźni (kuźnia), znajdują się ekspozycje multimedialne obrazujące m.in. historię i kulturę wiejską Pomorza Środkowego (stodoła bogatego pomorskiego chłopa) czy tradycje budownictwa szachulcowego na Pomorzu (stolarnia). Niewątpliwą atrakcją muzeum są pokazy np. pracy kowala czy wypieku chleba. A całość dopełnia „agrorozzerwat”, w którym na poletkach zachowawczych wysiewane są stare odmiany roślin uprawnych (m.in. żyto, owies głuchy i szorstki, pszenica orkisz i płaskurka, len zwyczajny, gryka tatarska, proso zwyczajne, facelia błękitna, cieciora, koniczyna biała i łąkowa oraz lucerna).

Tab. 1. Oferta edukacyjna w Muzeum Kultury Ludowej Pomorza w Swołowie

Temat zajęć	Krótką informacją
100 lat – zatrzymany czas, czyli życie w wiejskiej zagrodzie na początku XX w.	<ul style="list-style-type: none"> - poznanie sprzętów domowych oraz narzędzi do prac gospodarskich - możliwość udziału w obrzędzie zwierząt gospodarskich
Dzieciństwo na Pomorzu	<ul style="list-style-type: none"> - poznanie zasad dawnych gier i zabaw - warsztaty zabawkarskie
Fleciki, piszczałki, klekotki – zajęcia muzyczno-ruchowe dla maluchów	<ul style="list-style-type: none"> - poznanie i wykonywanie prostych instrumentów akustycznych - nauka gry na instrumentach oraz nauka pomorskich i kaszubskich tańców
Utkane opowieści – o lnie	<ul style="list-style-type: none"> - kolejne etapy obróbki lnu - pokazy przędzenia na kołowrotku i tkania na krośnie - drukowanie tkanin, warsztaty tkackie
Utkane opowieści – o wełnie	<ul style="list-style-type: none"> - etapy pozyskiwania nici wełnianej - pokazy gęplowania wełny, przędzenia na kołowrotku oraz tkania na krośnie i bardku - warsztaty tkackie – tkanie na bardku
Przędka bajarka, czyli po nitce do bajki	<ul style="list-style-type: none"> - opowieść o lnie, bajana podczas przędzenia nici na kołowrotku (nawiązuje do jesiennych spotkań kobiet przy przędzeniu)
Pokaż mi, co w garnku masz – co dawniej jadano na pomorskiej wsi	<ul style="list-style-type: none"> - poznanie tradycyjnych dań i przypraw - udział w przygotowaniu i gotowaniu potraw pomorskich na kuchni kafłowej
W przydomowym ogródku	<ul style="list-style-type: none"> - poznanie ziół i kwiatów, przygotowanie ich do suszenia - wykonanie zielnika
Zielna, zielna...	<ul style="list-style-type: none"> - poznanie dawnych wierzeń, właściwości ziół i praktyk leczniczych - nauka wykonania świecy woskowej i mydła
Z gliny jesteśmy – o roli gliny w życiu człowieka	<ul style="list-style-type: none"> - pogadanka o roli gliny w życiu codziennym, budownictwie, ceramice - praktyczne poznanie różnych technik lepienia i formowania gliny

⁵³ W grudniu 2016 r. ogłoszono przetarg cywilnoprawny na najem obiektu użytkowego „Gospody pod Wesołym Pomorzaniem”.

Temat zajęć	Krótką informacja
Jajko – od początku	- opowieść o zwyczajach i wierzeniach wielkanocnych oraz symbolice świątecznej
Orszak zimowych przebierańców	- symbolika bożonarodzeniowych i zapustnych postaci - nauka wykonywania maski dawnego kołédnika lub karnawałowego przebierańca
Chmiel i sól zachowaj Boże – opowieść o piwie pomorskim	- poznanie historii browarnictwa wiejskiego na Pomorzu - degustacja piwa wytwarzanego domowym sposobem w oparciu o zachowany przepis z zagrody swołowskiej

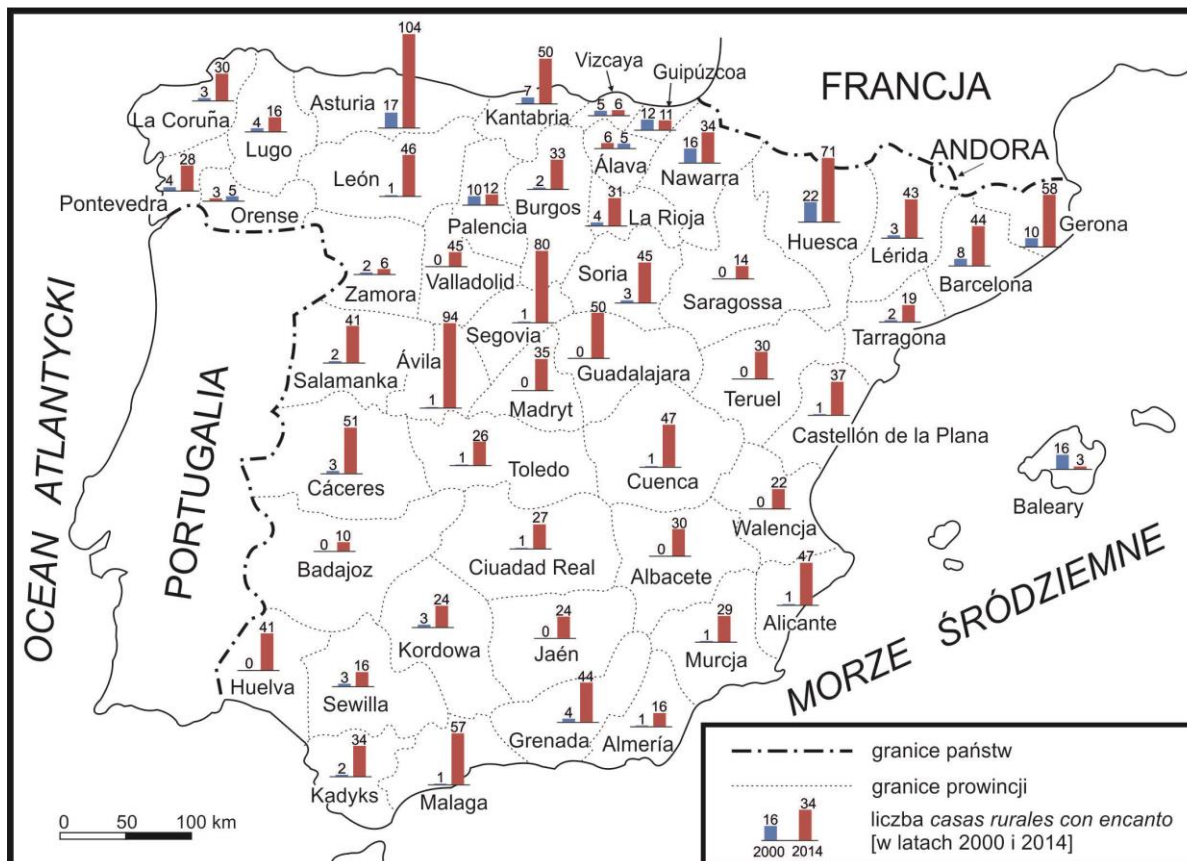
Źródło: opracowanie własne na podstawie Muzeum Kultury Ludowej Pomorza w Swołowie. Oferta edukacyjna. Informator dla nauczycieli [2016].

Muzeum przygotowało też bogatą ofertę edukacyjną dla odbiorców w różnym wieku. Tematyczne programy mają charakter interaktywny i zostały tak dobrane, aby pokazać różne aspekty życia mieszkańców wsi sprzed 100 lat (tab. 1). Ponadto muzeum w Swołowie organizuje cykliczne imprezy kulturalne, wśród których najbardziej popularny jest festiwal kulinarny „Na św. Marcina najlepsza pomorska gęszina” (około 11 listopada), co odzwierciedla się w rosnącej w ostatnich latach frekwencji, zarówno wśród wystawców, jak i gości.

Obiekty budownictwa wiejskiego, obejmujące zarówno obiekty dworskie i pałacowe, jak i obiekty budownictwa ludowego są wykorzystywane w turystyce nie tylko w formie muzeów, ale coraz częściej także jako obiekty wiejskiej bazy noclegowej. Szczególnym przykładem wykorzystania tradycyjnych domów wiejskich (hiszp. *casas rurales*) w formie turystycznej bazy noclegowej jest Hiszpania, gdzie w latach 90. XX wieku większość projektów w zakresie infrastruktury turystycznej dotyczyło ochrony dziedzictwa kulturowego [Foronda Robles 2002, za: Skoczek 2003, s. 40].

Przykład 3. *Casas rurales* w Hiszpanii

W Hiszpanii już w 1967 r. wprowadzono specjalny program rządowy w celu ochrony cennych zabytków na obszarach wiejskich (*Programa de Casas de Labranza*). Istotne znaczenie dla zachowania dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich miały też kolejne edycje inicjatywy europejskiej LEADER oraz narodowego planu rozwoju turystyki FUTURES, a także Program Rozwoju i Różnicowania Gospodarki Wsi (*Programa de Desarrollo y Diversificación Económica de Zonas Rurales* – PRODER) funkcjonujący od połowy lat 90. oraz wprowadzona w 2007 r. Ustawa o Rozwoju Zrównoważonym Obszarów Wiejskich (*la Ley para el Desarrollo Sostenible del Medio Rural*). Ponadto w wielu regionach autonomicznych powstały instytucje rządowe odpowiedzialne za rozwój turystyki na obszarach wiejskich (*Consejerías de Turismo y Agricultura*) i stowarzyszenia turystyki wiejskiej, w których gestii była standaryzacja wiejskiej bazy noclegowej oraz promocja lokalnych produktów turystycznych [Skoczek 2003, s. 40].

Ryc. 8. Casas rurales con encanto według prowincji w 2000 r. i w 2014 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Skoczek [2003, s. 43] oraz www.casasruralesconencanto.com/casas-rurales.php (5.08.2014).

Dzięki tym działaniom, baza noclegowa w restaurowanych i modernizowanych pałacach i domach wiejskich ulega stałemu powiększeniu. M. Skoczek [2003, s. 44] podała, że w przewodniku *Casas rurales con encanto*, opublikowanym w 2000 r., znalazły się informacje o 193 pensjonatach wiejskich zlokalizowanych w odrestaurowanych budynkach wiejskich (hiszp. *casas rurales con encanto*). W 2014 r. na stronie internetowej *Casas rurales con encanto* zewidencjonowano 1657 takich obiektów. W 2000 r. widać było ich wyraźną liczebną przewagę w prowincjach północnych, a obecnie te dysproporcje znacznie się zmniejszyły przy zauważalnym wzroście liczby obiektów w niemal każdej z 50 prowincji Hiszpanii (ryc. 8). I tak, w latach 2000-2014 w takich prowincjach jak np. Asturia liczba tych obiektów wzrosła z 17 do 105, Kantabria – z 7 do 55, La Rioja – z 4 do 31, Malaga – z jednego do 55, Granada – z 4 do 45, Kadyks – z 2 do 33. Znaczna część *casas rurales con encanto* – to obiekty odznaczające się wysokim standardem, w których zachowano aranżację wnętrz oraz wyposażenie typowe dla starych domów wiejskich (ryc. 9-10).

Ryc. 9. Casa rural con encanto w Cuevas del Campo (Grenada)

Źródło: <http://www.casasruralesconencanto.com/casaural/cuevas-pinomojon> (5.12.2016)

Ryc. 10. Casa rural con encanto w Piloña (Asturia)

Źródło: <https://www.clubrural.com/casa-rural/asturias/pilona/casas-rurales-iris-de-paz> (5.12.2016)

Znacznie obszerniejsza jest wiejska baza noclegowa Hiszpanii zamieszczona na portalu Toprural [www.toprural.com, 5.08.2014]. Pod wspólną nazwą *casas rurales* (domy wiejskie) zewidencjonowano sześć rodzajów obiektów we wszystkich prowincjach Hiszpanii⁵⁴:

- *casas rurales (alquiler integro)*,
- *casas rurales (habitaciones)*,
- *apartamentos rurales*,
- *hoteles rurales*,
- *alberques rurales*,
- *cabañas o bungalows*.

Łącznie w Hiszpanii funkcjonuje 9795 *casas rurales*, przy czym, z reguły cztery pierwsze rodzaje obiektów najwyraźniej nawiązują do tradycji budownictwa i architektury poszczególnych regionów i one zresztą dominują w strukturze rodzajowej wiejskiej bazy noclegowej Hiszpanii (tab. 2).

⁵⁴ W Hiszpanii istnieje ok. 50 różnych kategorii wiejskiej bazy noclegowej [Lopez 2006, za: Widawski i in. 2016, s. 127]. Jest to efekt tego, iż niemal w każdym regionie autonomicznym Hiszpanii obowiązują inne nazwy obiektów noclegowych. Szerzej na ten temat: Widawski i in. [2016, s. 127-128].

Tab. 2. *Casas rurales* w regionach autonomicznych Hiszpanii według rodzaju obiektu (2014)

Region autonomiczny	<i>Casas rurales</i>						
	Razem	<i>Casas rurales</i> (alquiler integro)	<i>Casas rurales</i> (habitaciones)	<i>Apartamentos</i> <i>rurales</i>	<i>Hoteles rurales</i>	<i>Alberques rurales</i>	<i>Cabañas</i> <i>bungalows</i>
Hiszpania ogółem	9795	6282	1301	1400	623	79	110
Andaluzja	1027	835	78	64	35	3	12
Aragonia	744	380	106	203	39	12	4
Asturia	862	417	101	280	61	2	1
Baleary	83	35	30	6	12	-	-
Estremadura	326	143	58	107	7	4	7
Galicja	366	148	125	51	36	3	3
Kantabria	377	133	49	98	87	6	4
Kastylija-La Mancha	862	626	83	74	48	9	22
Kastylija-León	2046	1512	226	144	135	15	14
Katalonia	1357	923	187	156	60	12	19
Kraj Basków	214	65	118	19	11	-	1
La Rioja	129	55	28	28	14	3	1
Madryt	202	121	11	39	27	1	3
Murcja	122	115	-	5	2	-	-
Nawarra	440	295	43	75	18	7	2
Walencja	452	314	54	45	21	2	16
Wyspy Kanaryjskie	186	165	4	6	10	-	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.toprural.com (5.08.2014).

Należy ponadto podkreślić, że w ofercie znacznej części obiektów typu *casa rurales*, zamieszczonej m.in. na portalach: www.toprural.com, www.casasruralesconencanto.com, www.turismorural.com czy www.guiarural.com, wyraźnie podkreślony jest lokalny/regionalny charakter architektury i wystroju wnętrz, dodatkowo potwierdzony dokumentacją fotograficzną.

Jest to niewątpliwie efekt rosnącej popularności turystyki wiejskiej w Hiszpanii oraz zainteresowania turystów noclegami w tradycyjnych *casas rurales*.

Ostatnie lata przyniosły wyraźny wzrost zainteresowania wśród turystów szeroko rozumianą kulturą wsi, co zaowocowało powstaniem wielu szlaków tematycznych łączących różne obiekty i atrakcje kulturowe na obszarach wiejskich, w tym obiekty będące składową wiejskiego krajobrazu osadniczego.

Przykład 4. Szlak Architektury Drewnianej w Małopolsce

W Polsce najlepszym przykładem szlaku łączącego elementy wiejskiego krajobrazu osadniczego jest Szlak Architektury Drewnianej, który powstał w latach 2001-2003 w ramach współpracy trzech województw: małopolskiego, podkarpackiego i śląskiego, a w latach 2008-2009 Szlak Architektury Drewnianej został też oznakowany w woj. świętokrzyskim. Zasadniczym celem szlaku jest prezentacja i ochrona zabytków architektury drewnianej na wsi (kaplic, kościołów, cerkwi, młynów, wiejskich chałup, drewnianych dworów). Projekt ten jest wspierany zarówno przez wojewódzkich konserwatorów zabytków, jak i przez samorządy lokalne.

Na Szlaku Architektury Drewnianej znajduje się łącznie 529 obiektów, przy czym nie wszystkie z nich są zlokalizowane na obszarach wiejskich, co jest zauważalne zwłaszcza w woj. śląskim. Natomiast w województwach małopolskim, podkarpackim i świętokrzyskim przeważająca ich część dokumentuje dziedzictwo kulturowe obszarów wiejskich.

Tab. 3. Szlak Architektury Drewnianej – podstawowe informacje

Długość szlaku (km)	Trasy	Obiekty (liczba)	Obiekty na liście UNESCO (liczba)
woj. małopolskie			
1500	<ul style="list-style-type: none"> - Orawsko-podhalańsko-pienińska - Pogórza Beskidzkiego - Krynicko-gorlicka 	252	8
woj. podkarpackie			
1202	<ul style="list-style-type: none"> - Krośnieńsko-brzozowska - Sanocko-dynowska - Ustrzycko-leska - Sanocko-dukielska - Przemyska - Lubaczowska - Rzeszowsko-jarosławska - Jasielsko-dębnicko-ropczycka - Tarnobrzesco-niżańska 	127	6
woj. śląskie			
1060	<ul style="list-style-type: none"> - Trasa Główna - Pętla Częstochowska - Pętla Gliwicka - Pętla Rybnicka - Pętla Pszczyńska - Pętla Beskidzka 	93	-
Woj. świętokrzyskie			
brak danych	- Cztery trasy wyznaczone przez konkretne miejscowości i tzw. „Pętla Kielecka”	57	-

Źródło: opracowanie na podstawie www.drewniana.malopolska.pl, www.slaskie.pl/sad/sad.htm, <http://sad.podkarpackie.travel>, www.drewniane.swietokrzyskie.travel (20.12.2016).

Ryc. 11. Tablica prezentująca przebieg Szlaku Architektury Drewnianej w Małopolsce

Źródło: fot. autorki (sierpień 2006).

Wśród wszystkich Szlaków Architektury Drewnianej oznakowanych w Polsce szczególną pozycję zajmuje Szlak Architektury Drewnianej w Małopolsce. Jest on bowiem najdłuższy (1500 km) i obejmuje największą liczbę obiektów – łącznie 252 zabytkowe obiekty drewniane, w tym 125 kościołów, 49 cerkwi, 30 budynków (m.in. dwory, wiejskie chaty, spichlerze, dzwonnice i kaplice), 23 zespoły zabudowań, 16 muzeów i 9 skansenów. Wśród obiektów, które zostały objęte tym szlakiem ważną rolę pełnią obiekty sakralne (kościół rzymskokatolickie, cerkwie prawosławne i grekokatolickie oraz kaplice). Należy przy tym dodać, że obiekty sakralne niemal zawsze stanowiły w Polsce istotny element krajobrazu wsi, jej kultury i obrzędowości. Obecnie dodatkowo stanowią ważny element zabytkowej architektury wsi, a ich drewniana konstrukcja podnosi atrakcyjność turystyczną. Szczególnie cenne świątynie zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Są to:

- kościół pw. św. Michała Archanioła w Binarowej,
- kościół pw. św. Michała Archanioła w Dębnie Podhalańskim,
- kościół pw. św. Leonarda w Lipnicy Murowanej,
- kościół pw. św. Filipa i Jakuba w Sękowej,
- cerkiew grekokatolicka pw. św. Jakuba Młodszego Apostoła w Powroźniku,
- cerkiew grekokatolicka pw. Opieki Bogurodzicy NMP w Owczarach,
- cerkiew grekokatolicka św. Paraskewy w Kwiatoniu,
- cerkiew grekokatolicka św. Michała Archanioła w Brunarach Wyżnych.

Znaczna część cerkwi znajdujących się na Szlaku Architektury Drewnianej w Małopolsce, to cerkwie grekokatolickie, świadczące o osadnictwie łemkowskim na tym obszarze. Wśród nich szczególną rangę mają cerkwie zbudowane w tzw. stylu zachodniołemkowskim, właściwie nie występujące w innych regionach Polski. Ich wyróżniającą się cechą jest trójdzielna bryła z charakterystyczną strzelistą wieżą-dzwonnica nad tzw. przednawiem, będąca zapożyczeniem z kościołów rzymskokatolickich, podobnie jak barokowe hełmy wieńczące każdą z części świątyni (ryc.13). Zapożyczenia te świadczą o wielowiekowym przenikaniu się na tych terenach kultury Wschodu z kulturą łacińską.

Ryc. 12. Kościół w Sękowej
Źródło: fot. autorki (sierpień 2006).

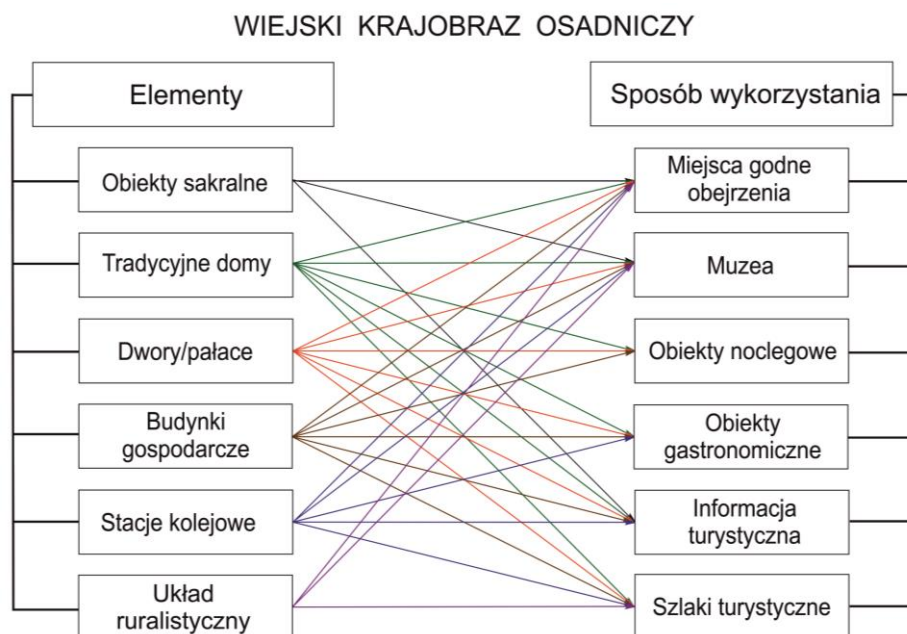
Ryc. 13. Cerkiew w Owczarach

Wszystkie obiekty sakralne na Szlaku Architektury Drewnianej w Małopolsce nadal pełnią funkcję religijną. Należy jednak dodać, że dawne cerkwie łemkowskie zamieniono na kościoły rzymskokatolickie. Przy czym w wielu z nich zachowano wyposażenie cerkiewne, a zwłaszcza ikonostasy (np. w Owczarach, Kwiatoniu, Andrzejówce czy Tyliczu).

Uwagi końcowe

Obszary wiejskie są przedmiotem zainteresowania turystów nie tylko w aspekcie ich walorów przyrodniczych, ale coraz częściej także kulturowych, których najbardziej widocznym przejawem jest wiejski krajobraz osadniczy. Przy czym – nawiązując do nomenklatury zaproponowanej przez W. Andrejczuka [2010, s. 19-23] – w kategoriach waloru turystycznego jest on traktowany całościowo (układ ruralistyczny, charakter zabudowy, styl architektoniczny, tereny zielone itp.), zaś w kategorii źródła walorów turystycznych – ważne są przede wszystkim poszczególne jego elementy (np. zabytkowe domy mieszkalne, obiekty sakralne, karczmy, unikatowe rozwiązania architektoniczne, charakter zdobień itp.), zaś układ ruralistyczny wsi stanowi dla nich niejako tło.

Analiza treści różnych przewodników turystycznych skłania do stwierdzenia, że w większości przypadków wiejski krajobraz osadniczy jest traktowany w kategorii źródła walorów turystycznych (kulturowych). Podana jest bowiem informacja o konkretnym obiekcie (konkretnych obiektach) w konkretnej miejscowości. Również szlaki tematyczne (np. Szlak Architektury Drewnianej) przedstawiają wiejskie krajobrazy osadnicze poprzez rekomendację określonych obiektów (zagrody wiejskie, dwory, pałace, kościoły, cerkwie, wiatraki itp.) jako miejsc godnych obejrzenia. Często natomiast brak jest szerszego spojrzenia, tzw. kontekstu pokazującego choćby uwarunkowania budowy obiektów o takiej, a nie innej konstrukcji, przy wykorzystaniu takich, a nie innych materiałów czy też takiej, a nie innej lokalizacji względem dróg i innych obiektów. Zdaniem autorki, w wielu przypadkach ten kontekst może w znaczący sposób wpływać na odbiór przez turystów poszczególnych składowych krajobrazu osadniczego, jak i jego całości. Nieco inaczej wygląda sytuacja, gdy obiekt pełni funkcję muzealną. Wtedy z reguły – w postaci ekspozycji lub informacji przekazywanej przez przewodnika – „pojawia się” kontekst umożliwiający turystyce zrozumienie charakteru wiejskiego krajobrazu osadniczego jako całości i poszczególnych jego składowych⁵⁵.

Ryc. 14. Sposoby wykorzystania wiejskiego krajobrazu osadniczego w turystyce
Źródło: opracowanie własne.

⁵⁵ Należy podkreślić, że przy prezentacji każdego rodzaju waloru turystycznego ważne jest ujęcie kontekstualne, nawiązujące do głównej zasady tzw. kontekstualizmu funkcjonalnego, polegającej na traktowaniu wszystkich zjawisk jako procesów zachodzących w określonym kontekście i nieodłącznych od tego kontekstu. Zatem żadne zjawisko nie powinno być analizowane i nie może być rozumiane w oderwaniu od swojego historycznego oraz obecnego kontekstu [https://contextualscience.org/korzenie_filozoficzne_act_funkcjonalny_kontekstual, 9.02.2017].

Wiejski krajobraz osadniczy może być też rozpatrywany w kategorii środowiska rozwoju turystyki, czyli rozwoju infrastruktury turystycznej i paraturystycznej. Zdaniem autorki, szczególną uwagę należy zwrócić na adaptację niektórych obiektów, stanowiących swego rodzaju atrakcję turystyczną, na obiekty zagospodarowania turystycznego (np. tradycyjne domy, dwory wykorzystywane jako obiekty noclegowe czy też lokale gastronomiczne). W ten sposób zachowane są walory krajobrazu osadniczego wsi, a dodatkowo zwiększa się jego zakres funkcjonalny. Wsie takie przestają pełnić funkcję miejscowości związanych tylko z turystyką poznawczą, ale stają się często miejscowościami o charakterze wypoczynkowym, gdyż pozwala na to odpowiednia infrastruktura. W wyniku tego typu działań respektowane są też postanowienia *Europejskiej Konwencji Krajobrazowej* z 2000 r. [Dz. U. 2006 nr 14 poz. 98] w zakresie ochrony krajobrazu, który nie tylko jest przedmiotem publicznych zainteresowań w dziedzinie kultury, ekologii i spraw społecznych, ale także stanowi zasób sprzyjający działalności gospodarczej i tworzeniu nowych miejsc pracy oraz jest bazą dla umacniania się kultur lokalnych [*Europejska Konwencja Krajobrazowa*, Dz. U. 2006 nr 14, poz. 98, s. 564].

Wprawdzie nie jest to przedmiotem niniejszego opracowania, jednakże należy wspomnieć, że wiejski krajobraz osadniczy może być rozpatrywany także w kategorii obiektu oddziaływania turystyki. Wszak rozwój funkcji turystycznej ma wpływ na zmianę funkcji poszczególnych elementów tegoż krajobrazu. Mogą to być działania kompatybilne z działaniami na rzecz rozwoju turystyki (np. adaptacja dawnych budynków gospodarczych na obiekty noclegowe czy gastronomiczne) i wtedy zacierają się różnice między ujmowaniem krajobrazu osadniczego jako środowiska rozwoju turystyki i jako obiektu oddziaływania turystyki. Ale możemy też obserwować wyraźne przekształcenia krajobrazu wsi pod wpływem rozwoju turystyki, zarówno pozytywne (np. poprawa infrastruktury technicznej, renowacja i rekonstrukcja niektórych obiektów), jak i negatywne (np. nadmierne zwiększenie kubatury budynków mieszkalnych, zagęszczenie zabudowy, chaos architektoniczny itp.).

Bibliografia

- Andrejczuk W., 2010, *Krajobraz a turystyka: aspekt konceptualny*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, 14, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec, s. 15-24
- Barbier B., 2005, *Wybrane aspekty turystyki kulturowej Francuzów*, „Turyzm”, 15, 1-2, s. 95-120
- David P., Soukup V., 2000, *555 památek lidové architektury České Republiky*, Kartografie, Praha
- Dudzik-Deko P., 2015, *Przemiany krajobrazu kulturowego obszarów wiejskich na wybranych przykładach*, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego 37, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław
- Durydiwka M., 2011, *Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju funkcji turystycznej – na przykładzie gmin bieszczadzkich*, „Prace Geograficzne”, 125, s. 37-61
- Europejska Konwencja Krajobrazowa*, Dz. U. 2006, nr 14 poz. 98
- Foronda Robles C., 2002, *La capacidad del turismo como dinamizador del medio rural*, (in) D. Márquez Fernández (ed.), *Nuevos horizontes en el desarrollo rural*, AKAL/Universidad Internacional de Andalucía, Madrid, s. 29-57
- Jędrysiak T., 2010, *Wiejska turystyka kulturowa*, PWE, Warszawa
- Kostarczyk A., Parteka T., 1989, *Przesłanki niepodzielności przekształceń środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym*, [w:] T. Parteka (red.), *Przestrzeń kulturowa w planowaniu przestrzennym (materiały dyskusyjne)*, Biuletyn KPZK PAN, 142, Warszawa, s. 27-56

- Kowalczyk A., 2000, *Geografia turystyki*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Kowalczyk A., 2008, *Współczesna turystyka kulturowa – między tradycją a nowoczesnością*, [w:] A. Kowalczyk (red.), *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Geografia Turyzmu, 1, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 9-57
- Kowalczyk A., 2012, *Zasoby kulturowe i walory kulturowe – próba ustalenia znaczenia tych pojęć*, [w:] B. Włodarczyk, B. Krakowiak (red.), *Kultura i turystyka – wspólne korzenie*, Regionalna Organizacja Turystyczna Woj. Łódzkiego, Łódź, s. 17-33
- Kowalczyk A., Durydiwka M., 2004, *Koncepcja krajobrazu kulturowego oraz możliwości jej wykorzystania w promocji turystycznej*, „Problemy turystyki i hotelarstwa” 2004,1(8), Wydawnictwo Akademii Morskiej w Gdyni, Gdynia, s. 23-30
- Lopez E. P., 2006, *Gestion y direccion de empresas turísticas*, S.A. McGraw-Hill, Interamericana de España, Madrid
- Mikos von Rohrscheidt A., 2008a, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*. GWSHM Milenium w Gnieźnie, Gniezno
- Mikos von Rohrscheidt A., 2008b, *Turystyka kulturowa – wokół definicji*, „Turystyka Kulturowa”, 1/2008, s. 3-20, www.turystykakulturowa.org (22.02.2009)
- Muzeum Kultury Ludowej Pomorza w Swołowie. Oferta edukacyjna. Informator dla nauczycieli*, 2016, Muzeum Kultury Ludowej w Swołowie, Swołowo
- Myga-Piątek U., 2010, *Przemiany krajobrazów kulturowych w świetle idei zrównoważonego rozwoju*, „Problemy Ekorozwoju”, 5, 1, s. 95-108
- Myga-Piątek U., 2012, *Krajobrazy kulturowe. Aspekty ewolucyjne i typologiczne*, Uniwersytet Śląski, Katowice
- Myga-Piątek U., 2016, *Krajobraz jako autentyk, makieta, hybryda. Rozważania o roli krajobrazu we współczesnej turystyce*, „Turystyka Kulturowa”, 1/2016, s. 47-63, www.turystykakulturowa.org (4.10.2016)
- Piotrowski J. P., Idziak W., 2001, *Kultura bogactwem turystyki wiejskiej*. Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa
- Plit F., 2011, *Krajobraz kulturowy – czym jest?*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa
- Przybyś J., 2008, *Dylematy wiejskiej turystyki kulturowej*, [w:] A. Kowalczyk (red.), *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Geografia Turyzmu, 1, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 85-117
- Ruszczyk G., 2009, *Architektura drewniana w Polsce*, Sport i Turystyka – MUZA SA, Warszawa
- Shaw G., Williams A. M., 1996, *Critical issues in tourism. A geographical perspective*. Blackwell Publishers Inc., Oxford-Cambridge
- Skoczek M., 2003, *Turystyka wiejska jako czynnik ochrony dziedzictwa kulturowego w Hiszpanii i Portugalii*, „Prace i Studia Geograficzne”, 32, s. 35-48
- Swołowo – nowoczesny skansen koło Słupska – wieś o średniowiecznym układzie urbanistycznym*, 2014, <http://poznajpolske.onet.pl/pomorskie/swolowo-nowoczesny-skansen-kolo-slupska-wies-o-średniowiecznym-układzie/h4gt6> (27.12.2016)
- Widawski K., 2011, *Wybrane elementy dziedzictwa kulturowego środowiska wiejskiego – ich wykorzystanie w turystyce na przykładzie Hiszpanii i Polski*, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego 17, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław
- Widawski K., Oleśniewicz P., Markiewicz-Patkowska J., 2016, *Baza noclegowa a ruch turystyczny na obszarach przyrodniczo cennych na przykładzie górskich parków narodowych Hiszpanii – stan i perspektywy rozwoju*, „Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu”, 54, s. 122-134.
- Włodarczyk B., 2009, *Krajobrazy w przestrzeni turystycznej*, „Turyzm”, 19, 1-2, s. 89-97
- Wojciechowska J., 2003, *Dziedzictwo kulturowe regionów jako element produktu turystycznego*, [w:] T. Burzyński, M. Łabaj (red.), *Turystyka rekreacyjna oraz turystyka specjalistyczna*, Projekt SAPARD, Warszawa, s. 152-159
- Zaborski B., Wrzosek A., 1938, *Wielka Geografia Powszechna. Antropogeografia*, Nakładem Trzaski, Everta i Michalskiego, Warszawa

Źródła internetowe:

https://contextualscience.org/korzenie_filozoficzne_act_funkcjonalny_kontekstual, 9.02.2017
<http://muzeum.swolowo.pl>, 4.11.2016
<http://pl.czech-unesco.org/holasovice/galeria-zdjec>, 3.11.2016.
<https://poznajczechy.wordpress.com/2014/07/30/czeskie-zabytki-unesco-cz-1-holaszowice-holasovice>,
15.10.2016
<http://sad.podkarpackie.travel>, 20.12.2016
www.casasruralesconencanto.com, 5.08.2014
www.clubrural.com, 5.12.2016
www.czechtourism.com/pl/c/holasovice-unesco, 7.10.2016
www.drewniana.malopolska.pl, 20.12.2016
www.drewniane.swietokrzyskie.travel, 20.12.2016
www.holasovice.cz/Galerie.php, 3.11.2016
www.holasovice.eu, 15.10.2016
www.slaskie.pl/sad/sad.html, 20.12.2016
www.slupsk.pl/muzeum-kultury-ludowej-pomorza-w-swolowie, 4.11.2016
www.toprural.com, 5.08.2014

Rural settlement landscape and the possibility of its usage in tourism (on some examples)

Key words: rural areas, cultural landscape, settlement landscape, tourism.

Abstract

Rural areas are the place of different tourism forms realization, and their tourism attraction is looked into the context of natural environment. But currently more and more tourists are interested in cultural heritage of rural areas, and settlement landscape is the most visible element of villages' cultural heritage. The aim of this study is presentation of different possibilities of rural settlement landscape usage in tourism, and it is defined as the aggregate of the layout of buildings and various objects, including their architectural tradition [Wojciechowska 2003; Widawski 2011; Myga-Piątek 2012]. On the examples of two villages (Holočovice in the Czech Republic and Swółowo in Poland), *casas rurales* (en. rural houses) in Spain and The Wooden Architecture Route in Małopolska – referring to the nomenclature used by W. Andrejczuk [2010] – the rural settlement landscape was presented in terms of synthetic tourist value, the source of individual tourist values, and also of tourism development space, that means as the tourism facilities.